

MANAGEMENTUL COMUNITĂȚILOR ȘI IDENTITĂȚILOR. O PERSPECTIVĂ A SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI INTERBELICE¹

Dr. Radu BALTASIU
Dr. Ovidiana BULUMAC

„[C]âte șanse de bucurie are cineva care gândește că România este un stat inexistent, vecinul lui este un cotropitor, colegul de muncă este inamicul lui, tot ceea ce întâlnește zilnic într-o instituție de stat este fals?”²

Premise

Minoritățile: obiect de management

Managementul minorităților, un concept relativ nou în știința administrativă, relevă schimbarea accentelor în guvernare, ale politicilor sociale, în general. Politica socială depășește cadrul politicii interne, devenind parte a politicii externe, element al asigurării suveranității și, totodată, al integrării internaționale, în cazul nostru, în Uniunea Europeană. Minoritățile devin, deci, *un element administrativ* de același tip cu fluxurile economice, care trebuie gestionate. De unde și integrarea lor în paradigma *managerizării*. Managementul se lipsește de ideologia unor scopuri prea înalte, ce pot fi ușor considerate prea abstracte sau idealiste. Însă, ceea ce nu

¹ Această lucrare este elaborată și publicată sub auspiciile Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română ca parte din proiectul co-finanțat de Uniunea Europeană prin Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 în cadrul proiectului Pluri și interdisciplinaritate în programe doctorale și postdoctorale Cod Proiect POSDRU/159/1.5/S/141086

² Interviu cu Peter Eckstein Kovacs, în luna mai 2009, www.transindex.ro, apud ms. „Centrul European de Studii Covasna-Harghita. Programul Taberei TMA din 2010. Sintează documentară”

este gestionat devine o problemă, și aceasta pare a fi premisa noii paradigme.

Managementul comunităților și managementul discursului

Se cuvine făcută de la început precizarea că minoritățile pot fi gestionate prin trei modalități: ca *instrument*, *scop în sine*, sau ca *grup-punte*.

În primul caz, minoritățile sunt instrumentalizate în raport cu un scop ce poate fi străin de logica intereselor lor. Minoritățile instrumentalizate sunt integrate în ceea ce numim *management al discursului*. Aici, puterea o are cel ce deține controlul asupra *definițiilor* spațiului social în privința a ceea ce: este minoritar (și trebuie protejat); cine poate fi naționalist și cine nu, așa numitele „naționalisme bune” și „naționalisme rele”; „Naționalismele bune” sunt integrate în „discursul european” („drepturilor fundamentale”), în timp ce „naționalismele rele” sunt asociate „naționalismului comunist”; organizarea fluxurilor economice, educaționale, culturale.

În general, **minoritatea managerizată la nivel de discurs**, va fi inclusă într-un program de acoperire privilegiată media, care va căuta să asigure legitimitatea acțiunilor desfășurate în numele acesteia. Managementului discursului în zona minorităților va fi unul încărcat ideologic, în sensul că orice altă paradigmă va fi stigmatizată. Odată dobândit controlul asupra definițiilor spațiului social, acțiunea politică va fi nevoită să înglobeze „definițiile bune” în actul de guvernare, până la nivelul administrației locale, al facilităților fiscale, prevederilor legislative cu privire la educație ș.a.m.d..

În cel de-al doilea, minoritățile constituie finalitatea directă a politicilor în care sunt implicate. Minoritățile-scop-în-sine reprezintă tot o formulă de abordare ideologizată, în sensul că grupul respectiv nu este privit ca parte a ansamblului social lărgit din care face parte ci, mai degrabă, ca element aflat *în opoziție* cu societatea majoritară. Minoritățile-scop-în-sine sunt adeseori managerizate prin *raportul-opoziție* minoritate-majoritate, cu ac-

cent pe discriminarea pozitivă a „minorității”, nu de puține ori în cadre care pot antagoniza „majoritățile”, prin aceea că tinde să înlocuiască *principiul competenței ca factor de mobilitate socială cu principiul discriminării etnice*. Or, progresul social este în bună măsură dependent de abilitatea de a gestiona probleme și de a oferi soluții, deci de *competența profesională*, nu de apartenența etnică. În momentul în care angajările în sistemul administrativ și economic sunt insuficient structurate după ierarhia competențelor, atunci însuși scopul discriminării pozitive (protejarea identității etnice și culturale) va avea de suferit. fi eșuat. Opoziția majoritate-minoritate și teza discriminării sunt deci, elementele unui management care este apreciat de unii ca fiind în bună parte revolut, numit *multiculturalism*. Nu întâmplător, marile puteri occidentale au început din 2009 să reconsidere problema:

- primul ministru australian, Kevin Rudd, declara că „imigranții, nu australienii trebuie să se adapteze”³ la societatea australiană;
- la rândul său, președintele Franței, în același an, afirmase că „multiculturalismul a eșuat”⁴;

³ „IMIGRANTII SI NU AUSTRALIENII TREBUIE SA SE ADAPTEZE. Asta e, vă convine sau nu. Sunt satul de ingrijorarea acestei națiuni în privința ofensării unor indivizi sau a culturii acestora. De la atacul terorist din Bali încoace suntem martorii unui val de patriotism venit din partea majorității australienilor. Aceasta cultura s-a creat în peste doua secole de zbateri, încercări și victorii a milioane de barbati și femei în cautarea libertatii. Vorbim mai cu seama ENGLEZA, nu spaniola, libaneza, araba, chineza, japoneza, sau orice alta limba. În consecinta, dacă doriți să fiți parte a acestei societăți, învățați limba! Majoritatea australienilor cred în Dumnezeu. Asta nu e vreo aripa creștină de dreapta sau o presiune politica, ci un fapt, întrucât bărbați și femei de credinta creștina, pe principii creștine, au fondat aceasta națiune, ceea ce este clar documentat. E cu siguranta adecvat a se afisa asta pe pereții școlilor noastre. Dacă Dumnezeu este o ofensa pentru voi, va sugerez sa considerati o alta parte a lumii ca fiind casa voastră, întrucât Dumnezeu este parte a culturii noastre.” În Cotidianul, 5 iunie 2011, „De ținut minte. Nota 10 pentru demnitate prim-ministrului Australian Kevin Rudd”, www.cotidianul.ro/Nota-10-pentru-demnitate-prim-ministrului-australian-Kevin-Rudd-148248/ [iunie 2014]

⁴ „Mr Sarkozy backed the debate [on multiculturalism] and seems happy to keep it in the headlines. Earlier this year he said multiculturalism had "failed", that immigrants needed to "melt" into French society, and that "we do not want ostentatious prayers in

- Angela Merkel, cancelarul Germaniei, proclama „că multiculturalismul, sau Multikulti, cum îi spun germanii, «a eșuat total». În același timp, „ministrul-președinte al Bavariei ... arăta la aceeași întrunire [a Uniunii Creștin Democratice și a partidului său] ... că cele două partide sunt «dedicate unei culturi germane dominante, nu multiculturalismului»”⁵.

- În 2011, primul ministru al Marii Britanii, David Cameron „a anunțat eșecul politicilor de integrare a cetățenilor musulmani”: „Cu multiculturalismul statului am încurajat diverse minorități să locuiască separat unele de altele și de restul populației. ... Trebuie să renunțăm la toleranța pasivă a anilor trecuți. Avem nevoie acum de un liberalism activ, în forță.”⁶

Observăm, iată, că în mai puțin de trei ani, perspectiva politică asupra minorităților s-a schimbat radical, cel puțin la nivel discursiv. Minoritatea-scop-în-sine, componentă a paradigmei multiculturalure, a societății-pastișă de comunități alăturate, s-a dovedit a fi neviabilă ca proiect de coeziune socială, iar statele *puternice, democratice*, au fost primele care au recunoscut aceasta.

O a treia categorie de management al minorităților încadrează respectivele comunități în sintagma *minorități-punte*. Acestea sunt acele grupuri etnice care au funcție de coeziune la nivelul societății în ansamblu, pentru care *discriminarea* nu înseam-

the street in France.” The Economist, 7 apr. 2011, „Muslims in France, On a mat and a prayer, A new debate reflects strains over the place of Islam in France”, www.economist.com/node/18530069?story_id=18530069 [iunie 2014]

⁵ George Friedman, „Germany and the Failure of Multiculturalism”, în Stratfor, 19 oct. 2010: „German Chancellor Angela Merkel declared at an Oct. 16 meeting of young members of her party, the Christian Democratic Union, that multiculturalism, or Multikulti, as the Germans put it, «has failed totally». Horst Seehofer, minister-president of Bavaria and the chairman of a sister party to the Christian Democrats, said at the same meeting that the two parties were «committed to a dominant German culture and opposed to a multicultural one.”, www.stratfor.com/weekly/20101018_germany_and_failure_multiculturalism [iunie 2014]

⁶ Adevărul, 6 feb. 2011, „Integrarea musulmanilor în Marea Britanie a eșuat”, http://adevarul.ro/international/in-lume/integrarea-musulmanilor-marea-britanie-esuat-1_50b9fb4c7c42d5a663adc5e5/index.html [iun. 2014]

nă *separare*, ci *afirmare*. Granița dintre *afirmare* și *separare* este destul de fină din punct de vedere conceptual, însă, în teren, aceasta face diferența dintre *protejarea identității* și *segregaționism*. Afirmarea identității este factor de coeziune prin fructificarea vitalității comunității per ansamblu, axat pe relații de într-ajutorare și promovarea modelelor culturale de succes pe plan local, regional și național. Pe de altă parte, segregarea poate conduce în final la *separatism* și, deci, la disoluția statului.

Fenomenul socio-cultural asociat minorității-punte este ***interculturalitatea***. Principala trăsătură a interculturalității este dialogul funcțional, prin asumarea reciprocă a problematicilor fiecărei comunități etnice, în timp ce maximum de socialitate atins de paradigma multiculturală este *toleranța*, aflată sub pragul *asumării reciproce* ca intensitate relațională, oscilând mai degrabă în jurul *neutralității* relaționale. Considerăm că unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai minorității-punte este Anton Golopenția. Minoritățile trebuie câștigate la ideea de stat a societății majoritare, prin integrarea lor socială, la rândul ei axată pe cultivarea și respectarea *reciprocă* a identității etnico-naționale.

O altă discuție legată de managementul minorităților este aceea a discursului și vizibilității la nivelul societății. Există ***minorități accentuat expresive*** (de regulă sunt acele minorități gestionate ca instrument sau ca scop în sine), după cum există ***majorități tăcute***. În consecință, agenda publică poate fi dominată de probleme ideologizate/artificiale, sau, în orice caz, neimportante pentru cei mai mulți membri ai societății, inclusiv pentru comunitatea minoritară. Aceasta pentru că minoritățile expresive nu coincid întotdeauna cu comunitatea minoritară, fiind mai degrabă componente ale mecanismului clicii sau a grupării de interese, mai degrabă decât a comunității etnice. Din păcate, asemenea fracturi în interiorul minorității etnice încă nu sunt îndeajuns studiate.

Nu în ultimul rând, managerizarea minorităților este o chestiune ce ține de domeniul audio-vizualului, latura discursivă fiind vitală în dezvoltarea construcției realității sociale. Vom arăta în secțiunile următoare faptul că *ideea de stat* este parte esențială a

securității societale. La rândul ei, ideea de stat are directă legătură cu circulația definițiilor (și a stigmei) în societate. Cum presa este principalul canal de comunicare publică, apreciem că aceasta ar trebui inclusă constant într-un proiect de dobândire de competențe speciale în acest sens. Scopul acestor sesiuni *permanente* (școli de vară, sesiuni de comunicare etc.) este *integrarea dintre societatea civilă și massmedia* locală și centrală pe de o parte, precum și producerea de formatori de opinie *reprezentativi* în raport cu problematica locală, pe de alta. Din această perspectivă, mass-media are șansa de a deveni *punte* în raport cu problema enclavizării deja în lucru în zonă, deținând un rol important în *politica internă de administrare* a țării și devenind factor de administrație. Prin contribuția la stabilirea unui mediu favorabil, mass-media devine factor constitutiv al ordinii sociale nu prin ignorare, ci prin implicare și cunoaștere, informare active. În măsura în care s-ar reuși instituționalizarea unor asemenea formule de pregătire, acestea ar putea deveni factori de *diplomație culturală* prin asigurarea pregătirii *internaționale* a jurnaliștilor. Punctul de referință în problema minorităților ar căpăta și perspectiva statului și a societății românești.

Managementul minorităților diferă în statele slabe

Așa cum se precizează în documentele Consiliului Europei, protecția minorităților naționale este de competența statelor, fiind un atribut al suveranității naționale. **Statele puternice pot asigura drepturile minorităților etnice**, în măsura în care doar acestea pot asigura securitatea societală. În termenii lui Barry Buzan:

„Distincția dintre state slabe și state puternice este vitală pentru orice analiză a securității naționale. ... statele slabe sau puternice se referă la gradul de coeziune socio-politică; puterile slabe sau de forță se referă la distincția tradițională dintre state în funcție de capacitatea lor militară și economică în relație unele cu altele. ...” (Buzan, p. 106).

Managementul coerent al minorităților este parte a *securității sociale*:

„Securitatea socială se preocupă de capacitatea de susținere, în limitele unor condiții de evoluție acceptabile, a elementelor tradiționale de limbă, cultură, identitate și obiceiuri culturale și religioase.” (Buzan, p.31).

Or, noțiunea de *capacitate/capabilitate* este specifică statelor puternice. În cazul statelor puternice, minoritățile sunt factor de *coerență*, nu factor de *destabilizare*. Destabilizarea este ea însăși componentă definitivă a insecurității sociale și a statului slab, aspect al incapacității statului de a asigura *accesul universal* la drepturi și libertăți. Din perspectiva chestiunii managementului minorităților, problema se pune în următorii termeni: cum trebuie gestionate minoritățile astfel încât acestea să devină factor de coerență și nu de disoluție a securității societale (naționale)?

Probleme și concepte fundamentale

Managementul minorităților implică operaționalizarea chestiunii pe trei planuri: intracomunitar, intercomunitar și național, ridicând totodată problema etniei și a etnicității. Din această perspectivă, putem discuta de subspecii ale *minorității*, în funcție de contextul intern, de slăbiciunea societăților și a statelor: ***minorități dominante*** și ***majorități minoritare***. Toate acestea complică problematica managementului minorităților pentru că discuția capătă accente atât politice, cât și de echilibru al puterii, sau de proiecție a puterii. Ideea conform căreia minoritățile nu mai sunt de mult o problemă de politică internă, ci și factor de politică externă, este încă o dată dovedită cu prisosință la nivel internațional de recente evenimente din Ucraina⁷.

⁷ „Să mă scuzați, dar noi nu puteam proceda altfel în aceste condiții, când un teritoriu cu o populație preponderent de origine rusă risca să ajungă într-o alianță militară internațională, deși locuitorii Crimeei voiau să fie în componența Rusiei”, extras disponibil la adresa www.buciumul.ro/2014/06/05/motivul-pentru-care-vladimir-putin-a-anexat-crimeea-rusia-nu-putea-permite-ca-peninsula-sa-devina-parte-a-nato/. „Populația actuală a Peninsulei Crimeea este de 2,2 milioane de oameni, din care aproape 1,5 milioane sunt ruși, 350.000 sunt ucrainieni care predominant considera limba rusă ca limbă maternă și circa 290-300.000 sunt tătari, care, așa cum a arătat

Minoritățile și Minoritățile etnice

Etnia reprezintă o populație unitară din punct de vedere genetic și cultural (A.D. Smith, 1991, p. 815). Populația respectivă are, ideal tipic vorbind, un set comun cultural întemeiat pe rudenția de sânge, limbă și tradiții. Caracterul acesta unitar este numit etnicitate, iar populația care este astfel caracterizată spunem că reprezintă o etnie. Etnia este principalul ingredient al noțiunii de minoritate etnică.

Minoritatea etnică este un subtip al noțiunii de minoritate. În principiu, minoritățile sunt comunități fără putere politică și cu mijloace de expresie socială limitată la nivelul statului în care se află. În raport cu curentele *dominante* din societate, discursul lor este *minoritar*, în concordanță cu ponderea lor demografică, economică sau socială. Desigur, pot exista minorități demografice cu putere expresivă disproporționat de mare, precum am discutat în secțiunea „Managementul comunităților și managementul discursului”. Minoritățile etnice, din acest punct de vedere, reprezintă comunități care, în anumite situații, posedă *conștiință etnică*. Această situație este adeseori asociată cu puterea de organizare politică, culturală, care poate avea impact asupra vieții sociale de ansamblu în statul de reședință, după cum poate exista situația în care deși minoritățile au conștiința identității etnice, nu au nici putere politică și nici mijloace de expresie adecvate.

Poporul vs. Națiunea

Școala sociologică de la București a efectuat un număr impresionant de studii în problematica *științei națiunii* și, în consecință, a fost deosebit de preocupată de distincția dintre popor și națiune, **elemente cheie ale unei administrații eficiente**. Din perspectiva lui Dimitrie Gusti, poporul reprezintă **comunitatea etnică dependentă de cadrele existenței sale**. Termenul *dependență*

referendumul, înclină de asemenea înspre Rusia”, extras disponibil la adresa http://romanian.ruvr.ru/2014_03_21/Discursul-lui-Vladimir-Putin-din-18-martie-2014-7878/. Mai multe detalii despre criza recentă din Crimeea, la adresa www.forbes.com/sites/stratfor/2014/03/14/crimea-the-revenge-of-geography/

este important aici, în sensul că poporul este un stadiu al evoluției etnice, în care comunitatea nu își controlează contextul și resursele. Stadiul acesta este interesant și din perspectiva analizei dezvoltării minorităților etnice: există minorități/comunități care pot fi menținute sau aduse în stadiul unui primitivism economico-social prelungit. Înțelegem că poporul este un stadiu de evoluție.

„Poporul primitiv (clan, totem, hoardă, trib), este o noțiune biosocială, fiind o unitate naturală, a vieții sociale; el există așa cum îl determină mediul cosmic, biologic, și istoric, condus de acțiuni reflexe și de instinct, incapabil de a judeca și de a pătrunde destinul, fără de a-l cârmui.” (Gusti, 1995, 33-35)

Spre deosebire de popor, *națiunea este o unitate de voință*, arată Dimitrie Gusti. **Acesta este nivelul de manifestare al etnicului la care apare funcția administrației.**

„Națiunea este ... o creație sintetică voluntară, o unitate socială care reprezintă un sistem voluntar, cu o motivare cosmică, biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept causa movens a procesului [social] ... și cu manifestările creatoare, pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic, ale vieții naționale, care formează cultura națională.” (Gusti, 1995, 33-35)

Din acest punct de vedere, managementul minorităților face parte din complexul *voinței sociale*, fiind componentă a unei *elite cu conștiință națională*. Această conștiință se poate manifesta pe două niveluri: al minorității, respectiv al societății largite. Ce se întâmplă atunci când există un decalaj de *acuitate* în conștiința națională la nivelul celor două, al comunității minoritare și al societății largite? Atunci când comunitatea minoritară lasă în grija societății largite destinul său, devine *dependentă*. Atunci când societatea largită nu are o conștiință națională pe măsură, minoritatea etnică este în situația de a ajunge *dominantă*.

Pe de altă parte, națiunea are două tipuri de geneză: organică și birocratică, ceea ce A. Smith înțelege prin etnie laterală, respectiv verticală. Academicianul I.A. Pop a definit succint problema:

„În partea noastră de Europă, națiunea este considerată organică (perenială), născută cu mult înaintea statelor naționale, iar educația din familie și din școală accentuează încă această idee. Criteriul principal de apartenență la națiune nu este unul politic (statal), ci unul prioritar etnic, mai exact lingvistic.” (acad. I.A. Pop în Baltasiu, Săpunaru, Bulumac, 2013, p. 6).

Distincția dintre cele două tipuri naționale este importantă, pentru că, așa cum arată Iorga în **Hotare și spații naționale**, avem două tipuri de stat și, deci, două tipuri de management al problematicii minorităților. Etnia laterală, construct politic, își are deseori drept corespondent *imperium de imitație*, în timp ce etniei verticale (națiunea construită demotic, organic) îi *poate* corespunde statul *organic*. Etnia laterală este zgomotoasă, fiind *politică de stat*, având atașat un întreg inventar dramaturgic de manifestare. Cealaltă este tăcută, consideră realitatea *un dat*, acțiunea de stat în ceea ce o privește fiind adesea absentă. Nu întotdeauna aceste suprapuneri au loc însă, în orice caz, ne ajută să înțelegem de ce unele politici sunt aproape mereu în expansiune și folosesc managementul minorităților pe post de instrument geopolitic, în timp ce altele sunt complet ignorate de politicile naționale, unele chiar *abandonate*.

Minoritatea dominantă (minoritate națională) și majoritate dominată (minoritate locală)

Vom desemna minoritatea care deține cvasimonopolul politic și administrativ în plan local cu termenul de minoritate/comunitate dominantă. Minoritatea dominantă este mai degrabă o comunitate politică – Iorga o denumește „naționalitate politică”, un termen apropiat noțiunii de *comunitate inventată* din științele sociale (Benedict Anderson). Întâlnim cazuri de minoritate dominantă în situațiile în care comunitățile locale sunt instrumentalizate politic. Minoritatea dominantă este tipică statelor slabe, dezinteresate să protejeze comunitățile după logica *voinței naționale* (Dimitrie Gusti). În acest caz, instituțiile încetează a mai servi interesul

public, pe care îl înlocuiesc cu interesul elitelor minorității dominante.

Populația care este majoritară în plan național, dar minoritară în plan local, o vom numi *minoritate locală*. Minoritățile locale sunt enclave care etnic aparțin națiunii constitutive a statului, dar care se află în situație de inferioritate demografică față de minoritatea etnică majoritară pe plan local. Minoritatea locală este *discriminată negativ* în situațiile în care minoritatea majoritară pe plan local se bucură de un tratament de *supradiscriminare* în raport cu statul, mai exact, în condițiile în care statul este *slab*: instituțiile sale nu servesc în mod *nediscriminatoriu*, după principii constituționale, toți cetățenii. Pentru a desemna această ultimă situație, numim minoritatea locală care aparține majorității societății cu termenul de *majoritate dominată*. Fenomenul majorității dominate este posibil în condițiile în care minoritatea locală domină etichetările în planul general al societății, așa cum am arătat la „Managementul comunităților și managementul discursului”

Statul și minoritățile

Minoritățile și suveranitatea

Statul este instituția socială care depozitează categoria *suveranității naționale*. Concept cu realitate foarte concretă, suveranitatea națională reprezintă îndreptățirea fundamentală a unei națiuni de a se administra prin intermediul instituției numită stat.

Barry Buzan conexează noțiunea de suveranitate cu cea de *securitate societală*, fiind parte a securității sociale:

„Suveranitatea, în termeni simpli, înseamnă autogovernare. Ea presupune negarea oricărei autorități politice superioare și reclamarea de către stat a autorității legislative supreme atât asupra teritoriului, cât și asupra cetățenilor. ... Revendicarea suveranității face din stat forma cea mai înaltă de colectivitate umană și explică centralitatea ei în analiza politică.” (Buzan, p.77).

Administrația ca expresie a suveranității se traduce prin guvernare instituțională, căci „guvernarea fără instituții nu pare să existe în afara fanteziilor câtorva anarhiști.” (idem, p.94).

Din această perspectivă, autoguvernarea devine un atribut al suveranității naționale și nu al minorităților. În momentul în care autonomia, ca autoguvernare, este pusă în practică pe plan local sau regional, apare o nouă suveranitate, deci un nou stat.

Correspondența noțiunii de libertate de la nivel individual în planul colectiv este noțiunea de *suveranitate*. Acestea – libertatea și suveranitatea – sunt dependente una de cealaltă. Iar interdependența lor se numește *democrație*: un stat este suveran în măsura în care cetățenii săi sunt liberi.

Din acest punct de vedere, relația minorităților etnice cu statul poate părea *paradoxală*. Așa cum se precizează și în documentele Consiliului Europei, minoritățile etnice pot avea drepturi în cadrul conceptului de *suveranitate națională*, deci, în raport cu statul⁸. **Cu alte cuvinte, drepturile minorităților depind de puterea statului.** Cu cât cadrul statal este mai slab, cu atât mai incoerente vor fi instituțiile de care depind drepturile acestora. **Drepturile minorităților se află în punctul de echilibru dintre necesitățile acestora și capacitatea statului de le garanta.**

Etnoglobalizarea și statul slab (stigma)

Cum vom vedea la discuția despre Anthony Smith, etnoglobalizarea reprezintă generalizarea fenomenului de presiune în scopul fragmentării statului național post-Westfalia (1648) și post-Trianon (1918). Mai precis, etnoglobalizarea se referă la generalizarea mișcărilor autonomiste și secesioniste după principiu etnic. Din această perspectivă, etnonaționalismul este una dintre

⁸ „EU countries retain general powers to take decisions about minorities. They must use all legal instruments **to guarantee that fundamental rights are effectively protected** in accordance with their constitutional order and obligations under international law.” European Commission, Justice, Fundamental Rights, Minorities. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/minorities/index_en.htm, consultat iunie 2014.

cele mai puternice mișcări de subminare a statului național⁹ (Smith, p. 138).

În același timp, însă, statul este structurat în jurul *ideii de stat*, arată Barry Buzan. Și aceasta înregistrează un periculos deficit la nivelul *statelor slabe*, caracterizate prin disfuncționalitatea instituțiilor (Krasner, pp.153-155). Dacă Krasner este răspicat în a afirma că statul slab, prin disfuncționalitatea instituțiilor, este unul dintre riscurile majore la adresa ordinii mondiale¹⁰, Buzan demonstrează, la rândul său, că statul puternic are coerență în primul rând la nivelul „ideii [ideologiei/axiomei] sale organizatoare”¹¹. Dat fiind faptul că orice stat are o funcție organizatoare, înțelegem mai bine importanța discuției referitoare la *controlul definițiilor ordonatoare* la nivelul societății, prin administrarea etichetelor, mai cu seamă a celor negative, a *stigmatizabilului* și *stigmatizantului* (E. Goffman).

Etichetarea este unul dintre cele mai importante mijloace de control social (Goffman, p.106 și passim), importanța sa fiind operaționalizată pe următoarele etaje: 1) definițiile sociale mobilizează masele, fiind componente ale voinței sociale; b) în timp, etichetarea are impact asupra identității și, în funcție de „calitatea” definițiilor, etnicul devine (și este tratat în consecință) o *simplică populație* sau *națiune*, unde prin populație înțelegem aglutinări statistice fără coerență simbolică; c) aducerea unei comunități la stadiul de populație are loc prin slăbirea conștiinței sale de neam și a lipsei unui proiect colectiv politic semnificativ.

Stigma este acel tip de etichetare care are ca finalitate slăbirea drastică a identității sociale prin manipularea unor

⁹ „... movements for ethnic autonomy in industrial societies are directed against modern ‘nation-states’...” Anthony D. Smith, **National identity**, University of Nevada Press, Reno, 1991, p.138.

¹⁰ „In today’s increasingly interconnected world, weak and failed states pose an acute risk to U.S. and global security.” Stephen D. Krasner and Carlos Pascual, **Addressing State Failure**, în *Foreign Affairs*, iulie/august 2006, vol. 84, nr. 4, pp 153-163, p.153.

¹¹ „Fără o idee larg răspândită și adânc înrădăcinată de stat în rândul populației, înseși instituțiile statului supraviețuiesc cu dificultate ...”, Buzan, p.74

atribute cheie, simbolice, privind stima de sine (cf. Goffman, p.2, pp.105-106, p.109 și passim).

Stadiile, nivelurile stigmatizării sunt două (Goffman, p.2): transformarea a *ceva* în discreditabil și *starea de discreditare* (a fi discreditat). Cu alte cuvinte, seturi de comportamente, definiții, valori pot fi scoase din circuitul social care, prin delegitimare, devin *discreditabile*. Este ceea ce putem numi **moarte civilă**. Este de la sine înțeles că starea de *dominanță* se bazează pe controlul etichetării, devenit crucial în managementul discursului. În acest fel, mai exact prin discreditarea bazei simbolice a unei comunități, se dizolvă coerența socială a acesteia. Ca urmare a slăbirii încrederii în propria comunitate, nivelul următor este dat de slăbiciunea psihologică la nivel individual. Acesta este momentul în care comunitatea etnică devine simplă *populație*, entitate statistică vorbitoare de altă limbă, dar fără conștiința comunalității sale, fără manifestări coerente identitare și fără pretenții social-politice. Din punctul de vedere al securității naționale, stigma este asociată cu lipsa de legitimitate a instituțiilor, clasei politice și administrației. Rezultatul geostrategic al stigmatizării este transformarea unei națiuni în populație și ne-guvernabilitatea (statul slab).

Selecție contribuții

Vom trece în revistă, succint, câteva dintre cele mai importante contribuții pentru problema „managementului minorităților”. Teoria lui Iorga este una generalistă, care oferă contextul înțelegerii priorităților administrației. Golopenția, pe de altă parte, oferă o abordare mai detaliată. Atât pentru Iorga cât și pentru Golopenția, statul este expresia unei funcții sociale naturale. În absența legăturii dintre stat și societate, statul nu va putea fi administrat, ceea ce în literatura de specialitate se înțelege prin *stat slab*. Un stat slab nu-și va putea manageriza nici minoritățile. În consecință, acestea nu își vor avea respectate drepturile.

IORGA. Statul organic, hotarul

Teza statului organic ni se pare una dintre cele mai importante contribuții ale marelui savant. Este importantă pentru noi întrucât în funcție de tipul de stat avem și un tip de administrație. Statul organic, așa cum îl vede Iorga, este un produs al necesităților interne, cu o administrație specifică, rezultat al maturizării societății de origine, iar nu un produs ideologic, vector de expansiune al unei elite cu agendă proprie (teza imperiului de substituție). În măsura în care administrația se decuplează de pământul țării (*terra-țara-țăran*), de locuitorii ei, de societate, sistemul politic general, statul intră în colaps prin fenomenul denumit de Iorga pierderea de „vitalitate” (Iorga, 1996, pp.122, 221 și passim).

Al doilea pilon al tezei managementului spațiului la Iorga este acela al *hotarului*: spațiul este o chestiune funcțională și nu de ambiție politică (idem, p.107 și urm.). Teza aceasta a hotarului – frontieră fecundă, spațiu de transformare și creștere culturală – este importantă din perspectiva administrației *de facto duale* a minorităților pe teritoriul statelor care admit dubla cetățenie și unde există mase importante de minorități cu această calitate.

„Roma n-a stăpânit prin legiuni în rândul întâi, ci Roma, care a recurs dealtminteri și la vitejia supușilor pentru a-și apăra granițele, așa cum v-am caracterizat granița, Roma a guvernat înainte de toate printr-o altă înfățișare sufletească față de nevoile practice ale lumii și de condițiile în care societățile omenești puteau trăi.” (Iorga, 1996., p.120).

GOLOPENȚIA – funcția etnopolitică a statului

Anton Golopenția ne oferă una dintre cele mai complete abordări în problematica managementului minorităților. Scopul statului în raport cu minoritățile trebuie să fie acela al transformării lor în ceea ce am numit *minoritate-punte, factor de coeziune socială în raport cu interesul statului și al societății per ansamblu*. Golopenția înțelege că problema se află la întrepătrunderea mai multor planuri, în legătură cu necesitatea: protejării identității;

menținerii integrității statului; menținerii echilibrului în ordinea internațională; maturizării vieții sociale și politice din plan intern.

Data fiind complexitatea și detaliul abordării, putem spune că Golopenția pune bazele *managementului minorităților* ca știință a *administrației statului*. **Pentru Golopenția statul are și o funcție etnopolitică**, nu doar una de organizare economică și socială, **motiv pentru care interesul național este intrinsec conexat cu managementul minorităților**.

Golopenția insistă asupra unei teorii a administrației adaptată la nevoile naționale, iar nu una prin imitație, respingând presiunea complexului de inferioritate în practicile politicii interne:

„Trebuie să ne dezbărăm apoi de confuzia, promovată de cercurile germane, cum că stilul Europei centrale ar fi expresia vremii noastre și, ca atare, componentă necesară a oricărui stil cultural din vremea aceea.” (Golopenția, p. 328)

Scopul managementului minorităților este integrarea socială, nu asimilarea, câștigarea acestora la ideea de stat, în raport cu funcția duală a administrației: să protejeze neamul (nu doar cel românesc) și să întărească statul.

Cele trei principii majore de abordare a minorităților afiliate acestui scop, în concepția lui Golopenția, sunt:

1. „Toleranța înțelegătoare” diferențiată în raport cu minoritățile: identitatea acestora nu trebuie considerată în opoziție cu identitatea românească, dimpotrivă. Administrația trebuie să încurajeze colaborarea cu acele pături sociale luminate care sunt apte să susțină dezvoltarea socială prin *integrare*. Un principiu secundar al „toleranței înțelegătoare” este transformarea culturii într-un spațiu de comunicare interetnică, iar nu instrument de segregare etnică. Pe baza respectului reciproc, punându-se bazele dezvoltării societății în ansamblu.
2. În cazul minorității maghiare, depășirea conceptului feudal de „Transilvania [e a ungarilor]” și dezvoltarea altui concept de politică internă, axat pe „ungurii din România”, conform cu realitățile economico-sociale în funcție încă mai înainte de primul război mondial.

3. Deperiferializarea Transilvaniei, în special a zonelor secuiești: transformarea acestora din periferie a Austro-Ungariei în zone prospere ale societății românești.

Managementul identităților: pe neamuri, în funcție de ideea de stat

Golopenția introduce noțiunea de funcție duală a administrației: *perspectiva neamului* și *perspectiva statului*. El arată că minoritățile cele mai avansate ideologic au ca scop *neamul*, în timp ce statul român trebuie să aibă ca scop și *neamul* și *statul*. Din acest punct de vedere, minoritățile trebuie protejate și identitatea lor promovată, *pentru apărarea ideii de stat*. În caz contrar, în situația în care statul ar trata minoritățile doar din perspectiva identității lor comunitare, s-ar ajunge la o coliziune cu *ideea românească de neam*, ceea ce ar contraveni imperativului integrității statului:

„Dar spre deosebire de grupurile alogene, noi românii care răspundem și pentru păstrarea statului românesc, trebuie să știm să acționăm nu numai *în perspectiva neamului românesc*, ci și *în perspectiva statului românesc*. Acesta însă va rămâne, cât vedem noi înainte, un stat cu populații alogene. ... A acționa numai din perspectiva neamului, a-i da concurenței inevitabile aspectul de luptă înseamnă a nu purta de grijă coerenței necesare statului românesc în încercările ce se pot ivi. ... (Golopenția, pp.340-341).

Armonizarea societății cu ideea de stat

Armonizarea societății cu ideea de stat este o altă teză importantă a lui Golopenția. Societatea este alcătuită din diverse grupuri, care, în cazul minorităților etnice, pot avea „maxime culturale” diferite. Trăsăturile lor culturale *particulare* trebuie încurajate dar nu numai, iar, în ansamblu, scopul este acela de *integrare* și de *consolidare* a conștiinței naționale (Golopenția, p.323), *sub toate aspectele*, pentru că, „de fapt, *acțiunea de integrare a unui neam* mai comportă și o acțiune de organizare economică și socială” (Golopenția, p.323).

Nu asimilarea minorităților, ci câștigarea lor

Referindu-se explicit la minoritatea maghiară, Golopenția arată:

„Nu e vorba de a-i îngloba neamului românesc, cum au «maghiarizat» ungerii, ci de a-i câștiga pentru statul românesc, pentru rânduiala firească a locurilor în care s-au înrădăcinat de mult.” (Golopenția, p.320)

Golopenția insistă, iată, asupra ideii **ridicării la nivel de politică de stat a realității cooperării interetnice și a interculturalității care au o realitate multiseculară**, iar nu de asimilare forțată. **Spațiul cultural trebuie să devină un spațiu de comunicare, nu unul de manifestare a segregării sociale pe criteriu etnic**, așa încât drepturile minorităților să fie respectate ca urmare a *interacțiunii funcționale la nivel de masă*, nu ca urmare a deciziei politice privind acordarea de drepturi în sine.

„N-avem decât să ne aducem aminte de tot lanțul legăturilor noastre cu aceste grupuri de neam străin, să recunoaștem contribuțiile pe care le-au adus pentru ajungerea situației de azi...; să ne străduim, mai departe, să dăm puțința fiecăruia din ele să ne cunoască munca grea și stăruitoare ...: apostolii, martirii, oamenii, nădejzile, înlesnind traducerea ...” (Golopenția, p.320).

Principiul de lucru al autorităților de stat trebuie să fie acela al „toleranței înțelegătoare” și, totodată, să fie diferențiat în funcție de atitudinea elitelor față de ideea de stat:

„Politica noastră de azi cu privire la unguri trebuie să fie diferențiată. De înțelegere și apropiere cu conducătorii și cu păturile ce s-au inserat în România întregită. ... A proceda azi, de parcă ungerii ar mai fi un grup omogen compact și ostil, în întregimea lui, României întregite, înseamnă a mânia apă pe moara magnaților și a liber-profesioniștilor, care conduc partidul maghiar și au tot interesul ca să persiste o încordare între statul românesc și întreg grupul maghiar din România. Politica noastră de azi cu privire la unguri trebuie să fie diferențiată.” (Golopenția, p.339)

„Și dacă ne vom pricepe să nu lăsăm în părginire ideea bogată a posibilităților de integrare activă în statul românesc și să ridicăm în conștiințe realizările sociale și toleranța înțelegătoare, care ne e proprie oricât am fi declarați «temniciperi» și «spoliatori de sclavi», nu vom fi primejduiți din partea nici unuia din grupurile de neam străin care trăiesc printre noi.” (Golopenția, p.321).

Un al doilea principiu de managerizare a minorității (maghiare), după cel al tratării diferențiate pe baza „toleranței înțelegătoare”, este acela întemeiat pe abordarea maghiarimii la scara României: politica de stat trebuie să depășească impasul dictonului extremist „Transilvania nu e românească” la sintagma „ungurii din România” în chestiunea maghiară.

„«Transilvania» nu este o unitate eternă și statică. Ungurii din Ardeal se răsfiră tot mai mult pe întreg teritoriul statului român. Termenul «Transilvania» nu-mi mai cuprinde pe toți ungurii din Transilvania. ... În privința populației, ca și a economiei, Ardealul a încetat să fie bucata din Regatul maghiar, care s-a alipit Vechiului Regat românesc în 1918. ...

«Transilvania» e un concept istoric. O categorie feudală ... E un bun pecetluit, trecut, de neîmprospătat al culturii maghiare ... Transilvania aceasta nu mai ființează de mult. N-a mai fost în viață nici înainte de Unirea cu România... . Ungurii din România – asta înseamnă mult mai mult decât Transilvania. [s.n.]...

De la Unire, ungurimea a trecut în toate privințele prin schimbări incalculabile. I s-a transformat temelia materială și economică, compoziția socială ... iar procesele de ascensiune în burghezie și de proletarizare potențează aceste prefaceri. ...” (Golopenția, p.337)

Dezvoltarea economică

Al treilea principiu de managerizare al minorităților, după acelea ale „toleranței înțelegătoare” diferențiate și al „ungurimii din România”, este cel al integrării economice, al deperiferializării Transilvaniei.

Transilvania, în special zonele secuiești, au fost zone periferice în Austro-Ungaria, în special în raport cu Budapesta. Regiunea trebuie re-centrată, trecută dinspre periferia imperiului în *mittelpunkt*-ul statului român. Situația era posibilă, arată Golopenția, întrucât deja existau fluxurile economice și demografie importante *dinspre* scaunele secuiești *spre* Vechiul Regat, în special în direcția Bucureștilor și a Moldovei, încă mai înainte de primul război mondial. Situația aceasta trebuia amplificată, pentru a ușura situația minorității și pentru a întări statul, per ansamblu.

„Toți ungurii veniți în Vechiul Regat și tot mai mulți din cei rămași în Ardeal sunt câștigați, fie că-și dau seama de acest fapt, fie că nu vor să-l vadă, pentru statul român, își au traiul legat de existența lui, de prosperitatea pe care a dezlănțuit-o.” (Golopenția, p.339)

Fenomenul acesta al necesității re-centrării Transilvaniei este sesizat de Golopenția la nivelul elitelor liberale maghiare, în presa de limbă maghiară:

„«Epoca e mare, dinamică, și te silește întruna și în toate să stai și să iei aminte. Să nu mai contestăm: aci, în România, epoca nouă e istorică, e epoca când se clădește statul român și se umple de orașe țara. Viața grupului maghiar decurge, de 18 ani, în cadrul unui proces vertiginos de ridicare în burghezie și de industrializare. ... Ardealul de dinainte de Unire, a fost o provincie mucedă și încuiată, meleag oropsit de Dumnezeu, ținut unde se înfundau drumurile de fier. Colonie, atât din punct de vedere spiritual cât și din punct de vedere economic. Gazetișoare provinciale și oameni provinciali. Cultura, centralizată de la Budapesta ... Ritmul evoluției urbane se accentuase încă înainte de Unire. Au apărut premisele unor creații spirituale autonome [s.n.]. Însă, în întregul vechii Ungarii, la periferie, s-ar fi ajuns foarte încet la folosirea lor.»” (Metamorphosis Transylvaniae. Országrészünk átalkulása, 1918-1938 (Metamorfoza Ardealului. Transformarea ținutului nostru, 1918-1936) – Cluj, editura Uj Transilvania (Ardealul Nou) apud. Golopenția, p.337)

Bibliografie selectivă

Articole, studii, rapoarte

*** Carta europeană a drepturilor omului.

*** Constituția României, adoptată în 2003.

*** Convenția cadru pentru protecția minorităților, 01.02.1998.

*** Declarația universală a drepturilor omului.

*** *Legea administrației publice locale*, nr. 123/2007.

*** *Legea educației naționale*, publicată în Monitorul Oficial, prima parte, ianuarie 2011.

Across the Curve, Stratfor about Ukraine and Russia and Crimea, 1 martie 2014, disponibil la adresa <http://acrossthecurve.com/?p=12587>.

Adevărul, Integrarea musulmanilor în Marea Britanie a eşuat, 6 februarie 2011, disponibil la adresa http://adevarul.ro/international/in-lume/integrarea-musulmanilor-marea-britanie-esuat-1_50b9fb4c7c42d5a663adc5e5/index.html.

Asociația culturală „Mara Oaş”, Negrești-Oaş, Români din Ucraina, 2009, disponibil la adresa <http://reinvierea.wordpress.com/romanii-din-transcarpatia-ucraina/>.

Bulumac, Ovidiana; Săpunaru, Gabriel, *Raport de cercetare privind comunitatea cărămidarilor și fierarilor din localitatea Curcani, județul Călărași*, în *Etnosfera*, Nr.2/2011.

Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Politici privind minoritățile etnice din Europa, 2003.

Cotidianul, *De ținut minte. Nota 10 pentru demnitate prim-ministrului Australian Kevin Rudd*, 5 iunie 2011, disponibil la adresa www.cotidianul.ro/Nota-10-pentru-demnitate-prim-ministrului-australian-Kevin-Rudd-148248/.

Cubreacov, Vlad, *Sudul Basarabiei (Regiunea Ismail), suprafață și populație*, disponibil la adresa <http://cubreacov.wordpress.com/2014/06/16/sudul-basarabiei-regiunea-ismail-suprafata-si-populatie/>.

Ethnocultural Diversity Resource Center; The King Baudouin Foundation, *Good Governance in Multiethnic Communities*.

Conditions, instruments, best practices, ways to achieve and measure good governance at the local level, 2007.

Friedman, George, *Germany and the Failure of Multiculturalism*, în *Stratfor*, 19 octombrie 2010, disponibil la www.stratfor.com/weekly/20101018_germany_and_failure_multiculturalism.

Guvernul României, Agenția Națională pentru Romi, *Deceniul de Incluziune a Romilor, 2005-2015. Un an de Președinție Românească. Iulie 2005-Iunie 2006*, disponibil la adresa de internet [www.anr.gov.ro/docs/rapoarte/Raport_un_an_de_Presedentie-deceniu%20_\(ro\).pdf](http://www.anr.gov.ro/docs/rapoarte/Raport_un_an_de_Presedentie-deceniu%20_(ro).pdf).

Janis, Irving L., *Groupthink*, în *Psychology Today*, noiembrie 1971, pp.271-79.

Krasner, Stephen D.; Pascual, Carlos, *Addressing State Failure*, în *Foreign Affairs*, iulie/august 2006, vol. 84, nr. 4, pp. 153-163.

Mediafax, *Academia Română: Schimbarea definiției termenilor "țigan" și "rom" nu reprezintă o cedare a Academiei*, 26 aprilie 2012, disponibil la adresa <http://www.mediafax.ro/cultura-media/academia-romana-schimbarea-definitiei-termenilor-tigan-si-rom-nu-reprezinta-o-cedare-a-academiei-9574634>.

Parlamentul României, *Raportul comisiei parlamentare de audiere a persoanelor care, după 22 decembrie 1989, au fost nevoite să-și părăsească locul de muncă și domiciliile din județele Harghita și Covasna*, București, 1991.

Radio Vocea Rusiei, *Discursul lui Vladimir Putin din 18 martie 2014*, 21 martie 2014, disponibil la adresa http://romanian.ruvr.ru/2014_03_21/Discursul-lui-Vladimir-Putin-din-18-martie-2014-7878/

Realitatea.net, *INS a anunțat REZULTATELE FINALE ale RECENSĂMÂNTULUI din 2011*, 4 iulie 2013, disponibil la adresa www.realitatea.net/ins-a-anuntat-rezultatele-finale-ale-recensamantului-din-2011_1218010.html.

România Liberă Online, *Guvernul, de acord cu schimbarea denumirii persoanelor de etnie romă, din rom în țigan-surse*, 2 decembrie 2010, disponibil la adresa

www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/guvernul--de-acord-cu-schimbarea-denumirii-persoanelor-de-etnie-roma--din-rom-in-tigan-surse-208225.

Tamás, Kiss, István, Csata, *Perspective demografice în județul Harghita*, Consiliul Județean Harghita, (ms), f.a., [2007].

The Economist, *Muslims in France, On a mat and a prayer, A new debate reflects strains over the place of Islam in France*, 7 aprilie 2011, disponibil la adresa www.economist.com/node/18530069?story_id=18530069.

Volume și capitol de cărți

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, New York, 2006.

Atanasov, Petar, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, Ed. Academiei Române, 2009.

Baltasiu, Radu; Bulumac, Ovidiana; Săpunaru, Gabriel, *Slăbirea comunității românești din Harghita-Covasna. Raport de cercetare*, Ed. Etnologică, București, 2013.

Baltasiu, Radu; Dobrică, Petronel; Jderu Gabriel (coord.), *Reprezentări și reprezentativitate. Perspective asupra comunității roma*, Ed. Omega Ideal, București, 2005

Batzaria, N.; Noe, C., *Importanța aromânilor pentru România*, Ed. Etnologică, București, 2006.

Buzan, Barry, *Popoarele, statele și teama*, ediția a doua, *O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece*, traducere de Vivia Săndulescu, Ed. Cartier, Chișinău, 2000.

Capidan, Th.; Noe, C., *Originea macedoromânilor*, Ed. Etnologică, București, 2006.

Durlic, Paun Es, *Limba sfântă a colacilor rumânesti. Album în patruzeci de imagini cu dicționar*, Ed. Etnologică, București, 2013.

Ferrante-Wallace, Joan; Brown, Prince, *The social construction of race and ethnicity in the United States*, Prentice Hall, 2001.

Gacovic, Slavoljub, *Petrecătura (cântece de petrecut mortul) la românii ungureni din Serbia*, Ed. Etnologică, București, 2012.

Gallagher, Charles A., *Rethinking the Color Line: Readings in Race and Ethnicity*, ediția a 5-a, McGraw-Hill, New York, 2012.

Godea, Ioan, *Românii din Voivodina (Serbia)*, Ed. Etnologică, București, 2013.

Goffman, Erving, *Stigma: notes on the management of spoiled identity*, Simon & Schuster, 1963.

Goldberg, David Theo; Solomos, John, *A Companion to Racial and Ethnic Studies* (Blackwell Companions in Cultural Studies

Golopenția, Anton, *Opere Complete*, vol. I, *Sociologie*, Ediție alcătuită și adnotată de prof.dr. Sanda Golopenția. Studiu introductiv de prof.dr. Ștefan Costea, Ed. Enciclopedică, București, 2002.

Gusti, Dimitrie, *Sociologia națiunii și a războiului*, Floare Albastră, București, 1995.

Iorga, Nicolae, *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*, studiu introductiv de Mihai Ungheanu, postfața de Sever Ardelean, Ed. Porto Franco, Galați, 1996.

Iorga, Nicolae, *Români și Slavi. Români și Unguri. Două conferințe ale Institutului pentru Studiul Europei Sud-Orientale*, București. Ed. Institutului Sud-Est European, 1922.

Kymlicka, Will; Opalski, Magda, *Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press, USA, 2002.

Lăcătușu, Ioan, *Structuri etnice și confesionale în Județele Covasna și Harghita*, Ed. Universității «Petru Maior», Târgu-Mureș, 2008.

Lăcătușu, Ioan; Lechințan, Vasile; Pătrușel, Violeta; *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Ed. Grai Românesc, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2003.

Marin, Maria; Mărgărit, Iulia; Neagoe, Victorela; Pavel, Vasile; *Graiuri dacoromânești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Marioțeanu, Matilda Caragiu; Saramandu, Nicolae, *Manual de aromână: carti trâ învițari armânești*, Ed. Acad. Române, 2005.

Mărgărit, Iulia, *Românii din afara României și limba lor. Perspectivă dialectologică*, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Monk, Richard C., *Taking sides: Clashing views on controversial issues in race and ethnicity*, McGraw-Hill/Dushkin, 2002.

Musi, Th.; Noe, C., Hagigogu, S., *Colonizarea macedoromânilor în Cadrilater*, Ed. Etnologică, București, 2005.

Neiescu, Petru, *Dicționarul dialectului istroromân, Vol. I, Literele A – C*, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Nestorescu, Virgil, *Românii timoceni din Bulgaria. Glosar dialectal*, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Nevaci, Manuela, *Verbul în aromână. Structură și valori*, Ed. Acad. Române, 2006.

Putnam, Robert D., *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, 2000.

Ruegg, François; Poledna, Rudolf; Rus, Călin, *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, Presa Universitară Clujeană, 2003.

Saramandu, Nicolae, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Ed. Acad. Române, 2007.

Saramandu, Nicolae, *La romanité orientale*, Ed. Academiei Române, București, 2008.

Smith, Anthony D., *National identity*, University of Nevada Press, Reno, 1991.

Țîrcomnicu, Emil (coord.), David, Lucian; Semuc, Ionuț, *Românii din Bulgaria. Sărbători și obiceiuri. Vol II. Valea Dunării*, Ed. Etnologică, București, 2011.

Țîrcomnicu, Emil (coord.), *Românii din Bulgaria. Sărbători și obiceiuri. Vol I. Timoc*, Ed. Etnologică, București, 2010.

Țîrcomnicu, Emil, *Meglenoromânii. Destin istoric și cultural*, Ed. Saeculum, București, 2004.

Țîrcomnicu, Emil, *Minorități românești sud-dunărene. Studii etnologic al aromânilor*, Ed. Etnologică, București, 2007.

Țîrcomnicu, Emil, *Rudarii românofoni din Bulgaria, Sărbători și obiceiuri, vol. III, Zona Varna*, Ed. Etnologică, București, 2012.

Țircomnicu, Emil; Lascu, Stoica, *Românii balcanici în paginile Gazetei Transilvaniei*, Ed. Etnologică, București, 2012.

Ungheanu, Mihai, *Despre românii uitați sau despre identitate națională*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani*, Constanța, 2003.

Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin (Coord.), *Țigani în ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993.

Alte resurse

Antena 3, „Au fost odată români”, documentar de Carmen Avram, 8 iunie 2014, disponibil la adresa <http://inpremiera.antena3.ro/reportaje/au-fost-odata-romani-277.html>,

<http://administraresite.edu.ro/index.php/articles/text/11900> (informații despre Direcția minorității din cadrul Ministerului educației) – accesat la 03 iunie 2014.

http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/minorities/index_en.htm (European Commission, Justice, Fundamental Rights, Minorities) – accesat la 03 iunie 2014.

<http://www.cespe.ro> (Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române) – accesat la 03 iunie 2014.

<http://www.divers.ro> (site despre minoritățile din România) – accesat la 03 iunie 2014.

<http://www.dri.gov.ro/> (site-ul Departamentului pentru relații interetnice) – accesat la 03 iunie 2014.

<http://www.edrc.ro/index.jsp> (Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală) – accesat la 03 iunie 2014.

http://www.edrc.ro/projects.jsp?project_id=40 (Baza de date privind recensământul din anul 2002) – accesat la 03 iunie 2014.

<http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> (Rezultate preliminare ale recensământului din anul 2011) – accesat la 03 iunie 2014.

http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2011/10/CELR_centralizatorpopulatie-dupa-etnie-limba-materna-si-religie-din-sectorul-de-recensamant.pdf (Rezultate preliminare ale recensământului din anul 2011 în funcție de etnie, religie și limba maternă) – accesat la 03 iunie 2014.